

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Кафедра соціально-економічної географії і регіоназнавства
імені Костянтина Немця

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан факультету геології,
географії, рекреації і туризму
Віліна ПЕРЕСАДЬКО
“ 29 ” серпня 2024 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ ТА РОЗСЕЛЕННЯ»

рівень вищої освіти	<u>бакалавр</u>
галузь знань	<u>01 Освіта</u> <u>10 Природничі науки</u>
спеціальність	<u>014.07 Середня освіта. Географія</u> <u>106 Географія</u>
освітня програма	<u>Географія. Природознавство. Економіка. Туристська робота,</u> <u>Географія рекреації та туризму,</u> <u>Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток,</u> <u>Картографія, геоінформатика і кадастр,</u>
вид дисципліни	<u>обов'язкова</u>
факультет	<u>геології, географії, рекреації і туризму</u>

2024 / 2025 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

«26» серпня 2024 року, протокол № 8

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ:

Катерина Юріївна СЕГІДА, д. геогр. н., професор, професор кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства імені Костянтина Немця

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства імені Костянтина Немця

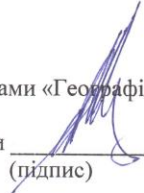
Протокол № 9 від «26» серпня 2024 р.

Завідувач кафедри

(підпис) Людмила НЕМЕЦЬ
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Географія. Природознавство. Економіка. Туристська робота»

Гарант освітньо-професійної програми Олександр ЖЕМЕРОВ
(підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Географія рекреації та туризму»

Гарант освітньо-професійної програми Юлія ПРАСУЛ
(підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток»

Гарант освітньо-професійної програми Катерина КРАВЧЕНКО
(підпис) (прізвище та ініціали)

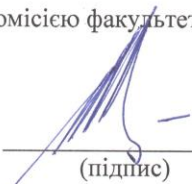
Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Картографія, геоінформатика і кадастр»

Гарант освітньо-професійної програми Наталія ПОПОВИЧ
(підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено науково-методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

Протокол № 7 від «26» серпня 2024 р.

Голова науково-методичної комісії

(підпис) Олександр ЖЕМЕРОВ
(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Географія населення та розселення» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів за спеціальностями 014.07 Середня освіта. Географія та 106 Географія за освітніми програмами «Географія. Природознавство. Економіка. Туристська робота», «Географія рекреації та туризму», «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток», «Картографія, геоінформатика і кадастр».

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни є формування у студентів теоретичних знань про основи географії населення та розселення, практичних знань про демографічну інформацію та способи її обробки; практичних навичок розрахунку демографічних коефіцієнтів та їх аналізу, сформуванню уявлення про просторові та часові особливості демографічних процесів у світі та Україні, їх причини та наслідки.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни є:

- вивчити теоретичні та методологічні засади географії населення та розселення;
- проаналізувати концепції, що існують в геодемографії;
- визначити методичний інструментарій географії населення задля обробки і аналізу демографічних даних, прогнозування демографічного розвитку;
- показати роль природного середовища в розміщенні населення та вплив на геодемографічні процеси;
- вивчити регіональні та часові особливості демографічних процесів у світі;
- визначити ключові демографічні проблеми України, їх причини та територіальні особливості.

1.3. Кількість кредитів – 4.

1.4. Кількість годин – 120.

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Обов'язкова	
денна форма навчання	заочна форма навчання
Рік підготовки	
2-й	2-й
Семестр	
4-й	3-й, 4-й
Лекції	
24 год.	8 год.
Практичні, семінарські	
36 год.	6 год.
Самостійна робота	
60 год.	106 год.

1.6. Заплановані результати навчання:

формування загальних та фахових компетентностей:

- **ІК ЕСГРР** Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов у професійній діяльності з економічної і соціальної географії та регіонального розвитку або у процесі навчання із застосуванням сучасних теорій та методів дослідження суспільних об'єктів та процесів
- **ЗК5 ГРІТ** Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій;

- **ЗК12 ГРІТ** Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями; вдосконалювати власне навчання і виконання, включно з розробленням навчальних і дослідницьких навичок, орієнтуватися у світовому й національному географічному науковому просторі в контексті необхідності постійного розширення і актуалізації географічних знань для підвищення професійної майстерності;
 - **ЗК13 КГК** Прагнення до збереження та охорони природного середовища, раціонального використання природних ресурсів;
 - **СК1 КГК** Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;
 - **СК2 ЕСГРР, КГК** Здатність застосовувати знання і розуміння основних характеристик, процесів, історії і складу природи і суспільства;
 - **СК3 ГРІТ** Здатність здійснювати збір, реєстрацію і аналіз даних за допомогою відповідних методів і технологічних та програмних засобів у польових і лабораторних умовах;
 - **СК4 ЕСГРР, КГК** Здатність застосовувати кількісні методи при дослідженні сфер ландшафтної оболонки;
 - **СК5 ЕСГРР** Здатність аналізувати склад і будову геосфер, проводити географічний аналіз природних та суспільних об'єктів і процесів на різних просторово-часових масштабах; вивчати суспільно-територіальні системи всіх ієрархічних рівнів
 - **СК7 КГК** Знання і використання специфічних для географічних наук теорій, парадигм, концепцій та принципів відповідно до спеціалізації;
 - **СК8 ГРІТ** Самостійно досліджувати природні матеріали та статистичні дані в польових і лабораторних умовах, описувати, аналізувати, документувати і презентувати результати;
 - **СК12 ЕСГРР, КГК** Здатність до системного географічного мислення;
 - **СК13 ЕСГРР,** Здатність проводити дослідження регіонального розвитку та різних аспектів територіальної організації суспільства;
 - **СК13 КГК** Розуміння причинно-наслідкових зв'язків розвитку та взаємодії природи і суспільства й уміння їх використовувати у професійній, соціальній, педагогічній діяльності.
 - **ПК1 ГПЕТР** Здатність усвідомлювати сутність взаємозв'язків між природним середовищем і людиною, розуміти та пояснювати стратегію сталого розвитку людства.
 - **ПК2 ГПЕТР** Здатність доцільно і критично використовувати географічні поняття, концепції, парадигми, теорії, ідеї, принципи для пояснення письмовими, усними та візуальними засобами явищ і процесів на різних просторових рівнях (глобальному, регіональному, державному, локальному).
 - **ПК3 ГПЕТР.** Здатність застосовувати базові знання з природничих та суспільних наук у навчанні та професійній діяльності, системне географічне мислення при вивченні Землі (світу), геосфер, материків і океанів, України, природних і суспільних територіальних комплексів.
 - **ПК5 ГПЕТР** Здатність пояснювати закономірності територіальної організації суспільного виробництва, просторових процесів і форм організації життя людей у світі, регіонах, країнах.
- Забезпечення досягнення наступних програмних результатів навчання:*
- **ПР3 ЕСГРР** Пояснювати особливості організації географічного простору,
 - **ПР4 ЕСГРР** Аналізувати географічний потенціал території;
 - **ПР5 ГРІТ** Збирати, обробляти та аналізувати інформацію в області географічних наук;
 - **ПР6 ГРІТ** Використовувати інформаційні технології, картографічні та геоінформаційні моделі в галузі географічних наук;
 - **ПР8 ГРІТ** Застосовувати моделі, методи фізики, хімії, геології, екології, математики, інформаційних технологій тощо при вивченні природних та суспільних процесів формування і розвитку геосфер;
 - **ПР7 ЕСГРР** Визначати основні характеристики, процеси, історію і склад ландшафтної оболонки та її складових;
 - **ПР9 ЕСГРР** Аналізувати склад і будову природних і соціосфер на різних просторово-часових масштабах; аналізувати та оцінювати вплив географічних властивостей регіонів на природокористування та господарську діяльність;

- **ПР12 ЕСГРР** Мати базові уявлення про територіальну організацію суспільства, концепції територіальних структур.
- **ПР15 ЕСГРР** Аналізувати різні аспекти територіальної організації життєдіяльності суспільства
- **РН1 ГПЕТР** Знає основні історичні етапи розвитку предметної області
- **РН19 ГПЕТР** Застосовує базовий поняттєвий, термінологічний, концептуальний апарат географії, її теоретичні та емпіричні досягнення на рівні, що дозволяє інтерпретувати природно-географічні та суспільно-географічні явища і процеси, пов'язувати й порівнювати різні погляди на проблемні питання сучасної географії
- **РН21 ГПЕТР** Розуміє глобальні суспільно-географічні процеси, вміє скласти характеристику населення світу, секторів і галузей світового господарства
- **РН31 ГПЕТР** Застосовує раціональні прийоми пошуку, відбору і використання сучасної фахової інформації, вільно орієнтується і оперує якісними і кількісними методами її аналізу при вирішенні фахових завдань з урахуванням особливостей взаємодії суспільства і природи, фахоспрямованого освітнього процесу, із залученням відповідних джерел, із наданням порівняння та критичної оцінки у форму повного тексту, тез, презентаційних матеріалів.

У результаті вивчення навчальної дисципліни формується:

- розуміння сутності та місця географії населення та демографії в системі географічних наук та її зв'язки з іншими науками; місця в системі наук та її зв'язок з суспільною географією;
- вміння розрізнати предмет вивчення демографії та географії населення; виявляти закономірності розвитку досліджень демографії та географії населення;
- вміння аналізувати характер впливу технологічних укладів та способів ведення господарства на розвиток населення на етапах розвитку суспільства;
- знання про особливості розвитку демографічних процесів на різних етапах історичного розвитку; роль природно-географічних чинників в формуванні населення та демографічних процесах; поняття про структуру та рух населення; системи розселення та особливості розміщення населення світу та окремих регіонів;
- вміння визначати вплив природно-географічних факторів на демографічні процеси; виявляти вплив природних умов на особливості розселення населення та формування й розвиток систем розселення;
- володіння методами геодемографічних досліджень, застосування математико-статистичних методів для відбору, обробки та аналізу демографічної інформації;
- вміння аналізувати демографічні процеси у світі та в окремих регіонах і країнах;
- розуміння проблем досліджень в галузі географії населення в Україні.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Тема 1. Вступ до курсу «Географія населення та розселення»

Лекція 1. Географія населення в системі суспільно-географічних наук. Предмет, задачі та структура географії населення. Місце географії населення в системі географічних та суспільних наук. Схеми структуризації географії населення. Демографія та її в'язок із географією населення. Роль та задачі демографії як суспільної науки.

Лекція 2. Джерела демографічної інформації. Демографічні коефіцієнти та їх стандартизація. Методи дослідження демографії. Перепис населення. Наукові принципи та етапи проведення перепису. Поточний облік та реєстри населення. Вибіркові дослідження та інші джерела інформації про населення. Демографічне прогнозування: сутність, методи, етапи. Задачі демографічного прогнозування. Класифікація демографічних прогнозів. Методи оцінки чисельності населення на майбутнє.

Лекція 3. Населення світу. Чисельність та розміщення. Етнічний, національний та релігійний склад населення. Чисельність населення світу, головні особливості його розміщення. Етапи заселення, умови і чинники формування системи розселення населення. Регіональні особливості, причини та чинники розміщення населення, проблеми викликані його диференціацією. Поняття складу населення. Класифікація його за етнічними,

національними та релігійними ознаками. Передумови становлення та розвитку їх. Визначення територіальних особливостей.

Тема 2. Демографічна складова населення

Лекція 4. Народжуваність та смертність як демографічні категорії. Поняття народжуваність населення з позиції різних наук. Рівень народжуваності, коефіцієнт народжуваності та інші спряжені поняття. Визначення головних факторів впливу на народжуваність, виявлення історичних особливостей зміни даного процесу, аналіз сучасних новітніх тенденцій. Виявлення територіальних особливостей та їх аналіз. Визначення понять «смертність» та «тривалість життя». Структура смертності та її еволюція в часі. Причини смертності. Тривалість життя як індикатор суспільного розвитку. Виявлення територіальних особливостей.

Лекція 5. Відтворення населення. Концепція демографічного переходу. Визначення поняття «відтворення населення» (природний рух). Концепція демографічного переходу. Демографічні коефіцієнти. Режими відтворення населення. Аналіз спеціальних показників, що характеризують народжуваність та смертність. Історичні типи відтворення населення. Демографічні революції та їх зміст. Демографічний вибух.

Лекція 6. Віковий та статевий склад населення. Шлюбно-сімейна структура населення. Вікова та статева структура населення. Залежність вікової структури населення від типу відтворення населення. Статєво-вікові піраміди, їх порівняльний аналіз. Визначення понять «шлюбність» і «розлучуваність». Вплив шлюбності та розлучуваності на процеси природного руху населення. Демографічний аналіз шлюбності та розлучуваності. Сім'я та її життєвий цикл. Типи сімейних організацій та сімей. Сімейний склад населення.

Тема 3. Територіальна організація населення

Лекція 7. Теоретико-методологічні основи дослідження та сучасні концепти розселення населення, системи розселення. Особливості розселення населення в світі. Поняття, форми і види розселення населення. Урбанізація, субурбанізація; агломераційні процеси. Системи розселення. Основні показники для аналізу розміщення населення. Часові та регіональні особливості урбанізації та агломераційних процесів. Особливості головних світових агломерацій, мегаполісів, мегалополісів, світових міст.

Лекція 8. Розселення населення України. Щільність, концентрація населення України та її регіонів. Динаміка та регіональні особливості урбанізації. Найбільші агломерації та їх характеристика. Проблеми розселення населення України.

Тема 4. Міграція населення та її соціально-економічна обумовленість

Лекція 9. Теоретико-методологічні основи дослідження та сучасні концепти міграцій населення. Міграційні процеси в світі. Міграції населення та їх класифікація. Демографічний підхід при вивченні міграції населення. Демографічний аналіз міграції населення.

Особливості сучасних міграцій населення у світі. Демографічна і міграційна політика.

Лекція 10. Міграційні процеси в Україні. Розвиток сім'ї, народжуваність, здоров'я, смертність і тривалість життя населення України. Міграційні процеси в Україні. Старіння населення. Регіональна диференціація демографічної ситуації

Лекція 11. Соціально-економічний склад населення. Трудові ресурси та економічно активне населення. Ринок праці, зайнятість та безробіття. Концепції ринку праці. Регіональна диференціація соціально-економічного складу населення.

Тема 5. Моделювання населення

Лекція 12. Глобальні проблеми населення світу. Моделювання населення та демографічна політика. Зростання чисельності населення світу та глобальні проблеми пов'язані з ним. Гіпотеза Томаса Мальтуса. Модель Денніса Медоуза. Шляхи вирішення глобальних демографічних проблем. Побудова моделей населення світу. Типи і види заходів демографічної політики, територіальні особливості.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього о	у тому числі					Усього о	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	ср		л	п	лаб	інд	ср
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Тема 1. Вступ до курсу «Географія населення та розселення»	22	6	6			10	22	1	1			20
Тема 2. Демографічна складова населення	24	6	8			10	24	2	2			20
Тема 3. Територіальна організація населення	24	4	8			12	24	2	2			20
Тема 4. Міграція населення та її соціально-економічна обумовленість	24	6	8			10	24	2	1			21
Тема 5. Моделювання населення	26	2	6			18	26	1				25
Усього годин	120	24	36			60	120	8	6			106

4. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
1	Географія населення та розселення як наука. Структуризація суспільно-географічних наук, місце географії населення	2	1
2	Джерела демографічної інформації	2	
3	Демографічні коефіцієнти та їх стандартизація.	2	
4	Населення світу: заселення, розселення, динаміка чисельності. Склад населення та його територіальна диференціація	2	
5	Часові та регіональні особливості відтворення населення світу та України. Чинники та наслідки територіальної диференціації.	4	1
6	Демографічний перехід: концепції, стадії. Регіональні відмінності та наслідки	2	1
7	Розселення населення: теоретичні питання, тимчасові та регіональні особливості відтворення населення світу і України	4	1
8	Особливості розселення населення у регіонах світу	2	1
9	Моделі просторового розвитку: імплементація світового досвіду для України	2	
10	Міграція населення: теоретичні питання, часові і регіональні особливості відтворення населення світу і України	4	1
11	Особливості міграційних процесів у регіонах світу	2	
12	Особливості міграційних процесів в Україні	2	
13	Соціально-економічна структура населення: теоретичні питання, часові і регіональні особливості відтворення населення світу та України	2	
14	Моделювання населення. Глобальні проблеми населення	2	
15	Поточна контрольна робота	2	
<i>Разом</i>		<i>36</i>	<i>6</i>

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
1	Опрацювання теми: «Вступ до курсу «Географія» населення та розселення»: - Головні ідеї німецької антропогеографії. Французька школа географії людини - Становлення географії населення в Україні - Сучасні вчені у галузі геодемографії: аналіз провідних установ України та світу - Діяльність ООН у вивченні та статистичному обліку населення світу - Інформаційні ресурси обліку населення опитування в рамках практичних занять	8	16
2	Опрацювання теми: «Демографічна складова населення» - Концепція демографічних переходів. Поняття про перший та другий демографічний перехід. Аналіз робіт	12	

	<ul style="list-style-type: none"> - Демографічні революції. Демографічний потенціал - Соціально-економічні фактори, що впливають на розвиток демографічних процесів - Сучасні тенденції шлюбності та розлучуваності. Аборти як демографічне явище - Демографічна політика країн світу - Проблеми сім'ї в сучасному суспільстві. Проблеми сім'ї в Україні - Гендерні проблеми <p>опитування в рамках практичних занять</p>		18
3	<p>Опрацювання теми: «Територіальна організація населення»</p> <ul style="list-style-type: none"> - Аналіз робіт щодо теорій та концепцій розселення населення - Концепція Світових міст ; Характеристика світових міст - Адміністративно-територіальна реформа в Україні: правове забезпечення та основні положення. Відповідність адміністративно-територіального устрою існуючій системі розселення. - Аналіз сайту «Децентралізація в Україні» - Моделі просторового розвитку: досвід країн ЄС <p>опитування в рамках практичних занять</p>	10	18
4	<p>Опрацювання теми: «Міграція населення та її соціально-економічна обумовленість»</p> <ul style="list-style-type: none"> - Особливості міграцій населення окремих країн світу - Особливості міграційної політики окремих країн світу - Законодавче забезпечення міграції населення - Українська діаспора як результат еміграції: етапи її формування - Вимушена міграція: виклики та наслідки у світі та Україні <p>опитування в рамках практичних занять</p>	10	18
5	<p>Опрацювання теми: «Моделювання населення»</p> <ul style="list-style-type: none"> - Проблеми зайнятості та безробіття. Показники структурних зрушень - Основні тенденції розвитку населення світу - Комп'ютерне моделювання населення - Глобальні проблеми світу. Місце демографічних - Аналіз Декларації та Цілі тисячоліття - Регіональна демографічна політика в Україні <p>опитування в рамках практичних занять</p>	10	18
6	Підготовка до поточної та підсумкової контрольної роботи	10	18
<i>Разом</i>		<i>60</i>	<i>106</i>

6. Індивідуальне завдання

Не передбачено

7. Методи навчання

- пояснювально-ілюстративні,
- репродуктивні,
- проблемного викладу,
- частково-пошукові,
- дослідницькі методи

8. Методи контролю

- Усне опитування (індивідуальне, комбіноване, фронтальне);
- Обговорення та дискусія,
- Перевірка практичних робіт;
- Поточний та підсумковий письмовий контроль

9. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання					Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Разом	Підсумкова (екзаменаційна) контрольна робота	Сума
T1 ПЗ 1-4	T2 ПЗ 5-8	T1 ПЗ 9-11	T2 ПЗ 12-15	T3 ПЗ 16-17				
12	12	9	12	6	9	60	40	100

T1, T2 ... – теми розділів.

ПЗ 1, ПЗ 2, ... – практичні заняття

Для допуску до складання підсумкового контролю (заліку, або екзамену) здобувач вищої освіти повинен набрати не менше 20 балів з навчальної дисципліни під час поточного контролю, самостійної роботи.

Критерії оцінювання навчальних досягнень

Практичне заняття – 3 бали:

- доповіді за темами – 2 бали;
- відповіді на запитання, участь у дискусії – 1 бали.

Контрольна робота, передбачена навчальним планом – 9 балів:

- тестові завдання – 3 бали
- завдання на розкриття сутності понять – 2 бали
- практичні завдання – 4 бали

Підсумкова (екзаменаційна) робота – 40 балів:

- тестові завдання, завдання на розкриття сутності понять – 13 балів;
- практичні завдання – 15 балів;
- питання, що передбачають розгорнуті відповіді – 12 балів

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка
90 – 100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

10. Рекомендована література:

1. Немець Л. М. Географія населення: українсько-російсько-англійський словник термінів та понять: навчальний посібник / Л. М. Немець, К. Ю. Сегіда. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2011. – 144 с.

2. Сегіда К. Ю. Методичні рекомендації до виконання курсової роботи з дисципліни «Географія населення з основами демографії» (для студентів-географів 3 курсу спеціальності «Економічна та соціальна географія»). – Видання третє. Доповнене. – Харків, 2015. – 54 с. http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2017/07/Методичка_курслова-робота_2015.pdf
3. Сегіда К. Ю. Географія населення з основами демографії: методичні рекомендації до аудиторної та самостійної роботи студентів бакалавріату другого курсу спеціальності 103 Науки про Землю освітньої програми «Географії» спеціалізації «Економічна та соціальна географія» / К. Ю. Сегіда, О. О. Паталашка. – Харків, 2018. – 82 с. http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2017/07/Геогр.населення-103_практ_2018-1.pdf

Основна література:

1. Гудзеляк І. Географія населення: Навчальний посібник / І. Гудзеляк. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с.
2. Джаман В. О. Демогеографія: Навчальний посібник / В. О. Джаман, В. П. Круль, Г. Я. Чернюх. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці: «Рута», 2002. – 159 с.
3. Джаман В. О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти. – Чернівці, Рута, 2003. – 392 с.
4. Етнографія України: навчальний посібник для студ. ВНЗ / За ред.. С.А. Макарука. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Львів.: Світ, 2004, - 520с.
5. Етнопонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність. - К. Гол. ред.. літ. мовами нац. меншин України, 2001. – 424 с.
6. Заставецька О. В. Географія населення України: Навчальний посібник / О. В. Заставецька, Б. І. Заставецький, Д. В. Ткач. – Тернопіль. – 2003. – 149 с.
7. Крисаленко В.С. Динаміка населення: Популяційні, етнічні та глобальні виміри: Монографія. – К.: - НІСД, - 2005. 368 с.
8. Прибиткова І. М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / - К.: АртЕк, 1995. – 256 с.
9. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник. - Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
10. Шаблій О. І. Математичні методи в економічній географії. - Львів: Вища школа, 1984. – 135 с.
11. Населення України. Імперативи демографічного старіння. – К.: ВД «АДЕФ-Україна», 2014. – 288 с.

Допоміжна література:

1. Безпала О.В. Вплив демографічного фактора на формування ринку праці столичного суспільно-географічного району // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Регіон 2007 стратегія оптимального розвитку» (17-18 квітня 2007 року, м. Харків) / Гол. ред.. колегії В.С. Бакіров. - РВВ Харківського національного університету ім.. В.Н. Каразіна, Харків 2007. С. 155-158.
2. Голиков А. П., Черваньов І. Г., Трофимов А .М. Математичні методи в географії. – Харків: вид-во при Харківському університеті. 1986. – 143 с.
3. Грицевич В.С. Математико-географічні основи менеджменту демографічною ситуацією регіону // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Регіон 2007 стратегія оптимального розвитку» (17-18 квітня 2007 року, м. Харків) / Гол. ред.. колегії В.С. Бакіров. - РВВ Харківського національного університету ім.. В.Н. Каразіна, Харків 2007. С. 28-31.

4. Демографічні тенденції в Україні / Research and Branding group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rb.com.ua/rus/marketing/tendency/8227/>
5. Демографічна ситуація та формування сімейної політики в країнах Європейського Союзу [Електронний ресурс] / В. В. Дерєга – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2012_11_29/1_derega.htm.
6. Демографічний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geography.su/demogr>
7. Дорошенко Л. С. Демографія: Навчальний посібник для вузів / Л. С. Дорошенко. – К.: МАУП, 2005. – 111 с.
8. Клочан І. А. Регіональні аспекти народжуваності в Україні / І. А. Клочан // Демографія та соціальна економіка. – 2010. – № 1(13) – С. 98-105.
9. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів) / За ред. чл.-кор. НАНУ, д. е. н., проф. Е. М. Лібанової. – К.: Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с.
10. Коулмен Д. Третій демографічний перехід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://demoscope.ru/weekly/2007/0299/tema05.php>
11. Курило І. Демографічні процеси і структури в Україні: регіональні особливості / І. Курило // Актуальні проблеми регіональної економіки – Вип.10 – Том.2. – 2014. – С.138-145
12. Курило І. Про базисні принципи соціально-демографічної політики в Україні / І. Курило // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 4. – С. 27-33.
13. Курило І.О. Здоров'я і тривалість життя літнього населення в Україні: тенденції та деякі їх фактори / І. Курило // Демографія та соціальна економіка– № 2 (20). – 2013. – С. 102-114.
14. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект (колективна монографія) / за ред. Е.М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 254 с.
15. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків (колективна монографія) / За ред. Е.М.Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с.
16. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан. / Монографія підг. авт. колективом у складі: Е. М. Лібанова, Н. С. Власенко, О. С. Власюк та ін. – К.: СПД Савчина. 2002. – 119с.
17. Малиновська О. А. Внутрішня міграція та тимчасові переміщення в Україні в умовах політичних та соціально-економічних загроз [Електронний ресурс]: [аналітична записка] / О. А. Малиновська. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf.
18. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія / О. А. Малиновська. – К.: НІСД, 2018. – 472 с.
19. Малиновська О.А. Міграція зовнішня (міждержавна) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Migratsiya_zovnishnya.
20. Міграційна криза в ЄС – статистика та аналіз політики [Електронний ресурс] // Cedos – Режим доступу: <https://cedos.org.ua/uk/articles/migratsiina-kryza-v-yes-statystyka-ta-analiz-polityky>.
21. Немець Л. М., Сегіда К. Ю., Немець К. А. Демографічний розвиток Харківського регіону: монографія / Л. М. Немець, К. Ю. Сегіда, К. А. Немець. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 200 с.
22. Пальян З. О. Демографічна статистика: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / З. О. Пальян. – К.: КНЕУ, 2003. –
23. Пилипенко І. О. Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області): Навчальний посібник / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112 с.

24. Регіональна політика та стратегія Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/book/Region/08-IREGIONI.pdf>
25. Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://surdp.eu/uploads/files/Analytical_Report_Main_part-UA.pdf
26. Сегіда К. Ю. Методичні основи геодемографічного прогнозування / К. Ю. Сегіда // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: Збірник наукових праць. – Вип.24. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 146 с. – 109 – 117.
27. Яворська В. В. Геодемографічні процеси і геодемографічні райони Українського Причорномор'я: Методологічні і методичні проблеми: Монографія / В. В. Яворська. – Одеса: Астропринт, 2007. – 208 с.
28. Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education / G. S. Becker – Chicago, London: The University of Chicago Press, 1992. – 361 p.
29. Caldwell J.C. Toward A Restatement of Demographic Transition Theory // Population and Development Review, 1976 Vol. 2, n° 3-4 (Sep.–Dec., 1976), p. 321-366.
30. Deding M. Spatial mobility and commuting: the case of two-earner households / M. Deding, T. Filges, J. Omerren // Journal of Regional Science – 2009 – Vol. 49. –No. 1 – P. 261–287.
31. Delivering on the Europe 2020 Strategy. Handbook for Local and Regional Authorities. CoR: 2nd Edition. – 2014. – 84 pp.
32. Demographic change as a future challenge for cities in East Central Europe / A. Steinführer, A. Haase // Swedish Society for Anthropology and Geograph http://shrinking.umsriate.fr/Ressources/Intro/STE_07.pdf
33. Demographic Transition: An Historical Sociological Perspective by the University of Michigan http://www.globalchange.umich.edu/globalchange2/current/lectures/pop_socio/pop_socio.html
34. Fellman J. Human geography. Landscapes of human activities / Fellman J. Getis A., Getis J. – 7 th edition. – New York: McGraw-Hill, 2003. – 576 p.
35. Fisher R. A. The genetical theory of natural selection / R. A. Fisher. – N.-Y.: Dover Publications. 1930. – 291 p.
36. Huffman W.E. Migration, fixed costs, and location-specific amenities: A hazard analysis for a panel of males / W.E. Huffman, T. Feridhanusetyawan // American Journal of Agricultural Economics. – 2007. – Vol. 89. – No. 2. – P. 368-382.
37. Lesthaeghe R. Second Demographic Transition in the US: Exception or Textbook Example [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sdt.psc.isr.umich.edu/pubs/presentations/us_sdt_basic.pdf
38. Niemets L. Demographic potential as the basis for social and economic development / L. Niemets, K. Segida, N. Guseva // Економічний часопис – XXI. – № 3-4 (1). – Київ, 2015. – С. 93-95.
39. Russel King The role of gender in the South European immigration model [Електронний ресурс] / King Russel, Zontini Elisabetta – Режим доступу: <https://www.raco.cat/index.php/papers/article/viewFile/%2025564/25398>.
40. Schultz T. Investments in Human Capital / T. Schultz // The American Economic Review. March 1961. – № 51 (1). – P. 9–27

11. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Eurostat [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>.

2. Global Trends: Forced Displacement [Електронний ресурс] // UNHCR. – 2017. – Режим доступу: <http://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5943e8a34/global-trends-forced-displacement.html>.
3. International Labor Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm/>.
4. The world factbook [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>.
5. UNFPA State of world population in 2019 [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/UNFPA_PUB_2019_EN_State_of_World_Population.pdf.
6. United Nation Population Division [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates.shtml>.
7. База даних міжнародної організації міграцій [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://migrationdataportal.org/>
8. Державна служба статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Інформаційний портал Організації об'єднаних націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru>
10. Міжнародна організація міграцій [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.iom.int/>
11. Результати Всеукраїнського перепису населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrcensus.gov.ua>
12. Світова статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldometers.info>
13. Our world in date [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ourworldindata.org/>